

Γεώργιος Ζώρας και Λίνος Πολίτης:
Οι περιορισμοί του πανεπιστημιακού θεσμού και το συμβολικό κεφάλαιο της
Νεοελληνικής Φιλολογίας

Βενετία Αποστολίδου*

Η παρούσα ανακοίνωση εντάσσεται σε μια ευρύτερη έρευνα για τη συγκρότηση της Νεότερης Ελληνικής Φιλολογίας (στο εξής ΝΕΦ) ως επιστήμης στις Φιλοσοφικές Σχολές της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης κατά τη μεταπολεμική εποχή. Τα χρονικά όρια της έρευνάς μου είναι από το 1942, όταν διορίζεται ο Γεώργιος Ζώρας καθηγητής στη δεύτερη έδρα της Μεσαιωνικής και Νεότερης Ελληνικής Φιλολογίας στην Αθήνα (στο εξής ΜΝΕΦ) έως το 1982. Θυμίζω ότι ο Λίνος Πολίτης εκλέχθηκε στην κενή έδρα ΝΕΦ που κατείχε ο Γιάννης Αποστολάκης το 1948. Το τέλος της περιόδου μου φαίνεται αρκετά σαφές: Το 1982 κατά μια απίθανη σύμπτωση, φεύγουν από τη ζωή και οι δύο εμβληματικοί καθηγητές της ΝΕΦ. Και πιο πριν όμως τερμάτισαν την πανεπιστημιακή τους διδασκαλία με παρόμοιο τρόπο μέσα στη δικτατορία. Ο Λίνος Πολίτης παραιτήθηκε το 1969 σε ένδειξη διαμαρτυρίας για το διορισμό κυβερνητικού επιτρόπου στο Πανεπιστήμιο, ο Ζώρας απολύθηκε το 1968 από το καθεστώς μετά από μια εκστρατεία συκοφάντησής του. Το 1982 είναι όμως χρονικό όριο για την έρευνά μου και για ένα άλλο λόγο: Τότε άρχισε να ισχύει ο νέος νόμος για τα Πανεπιστήμια της Κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ, ο περίφημος 1268, οι Φιλοσοφικές Σχολές τριχοτομήθηκαν, καταργήθηκε η έδρα και πολλές άλλες αλλαγές σηματοδοτούν μια μεγάλη τομή για την ανάπτυξη των επιστημών στα ελληνικά πανεπιστήμια.

Το υλικό της έρευνάς μου είναι πρωτίστως τα Πρακτικά των συνεδριάσεων των καθηγητών της Σχολής όπου καταγράφονται πολύ ενδιαφέρουσες συζητήσεις για τις εκλογές των καθηγητών, για τις υφηγεσίες και τις διδακτορικές διατριβές και για μια σειρά εκπαιδευτικά και γενικότερου ενδιαφέροντος ζητήματα, μέσα από τις οποίες φαίνονται οι δυνάμεις, οι παράμετροι που καθορίζουν την ανάπτυξη της επιστήμης. Από κει και πέρα, οι πηγές είναι βέβαια πολλές: το ίδιο το έργο των καθηγητών, οι επετηρίδες, τα επιστημονικά αλλά και λογοτεχνικά περιοδικά της εποχής κτλ.¹

Η παρούσα ανακοίνωση θα επισημάνει μερικά οδόσημα της παράλληλης πορείας των δύο βασικών καθηγητών οι οποίοι, κατά γενική ομολογία, σφράγισαν την ανάπτυξη της ΝΕΦ μεταπολεμικά και θα επιχειρήσει να ανιχνεύσει το ειδικό στίγμα που άφησε ο καθένας σ' αυτή την ανάπτυξη, εντάσσοντάς τον μέσα στο πανεπιστημιακό περιβάλλον στο οποίο ερεύνησε και δίδαξε. Ερχόμαστε δηλαδή αναπόφευκτα αντιμέτωποι με τις διαφορές των δύο Φιλοσοφικών Σχολών αλλά (αν θέλουμε να το διευρύνουμε κι άλλο) και με τον ιδιαίτερο ρόλο που έχει η πολιτισμική ζωή στην πρωτεύουσα σε σχέση με τη Θεσσαλονίκη. Είναι ευνόητο επίσης ότι σε μια τέτοια ανάλυση εμπλέκονται οι έννοιες του επιστημονικού αλλά και πολιτισμικού και λογοτεχνικού πεδίου, η έννοια του θεσμού κτλ. Αυτό που ίσως κατορθώσει να δείξει η ανακοίνωση είναι τους περιορισμούς του πανεπιστημιακού θεσμού και το συμβολικό κεφάλαιο της ΝΕΦ στις δύο σχολές.

Παρόλο που οι δύο καθηγητές που μας απασχολούν είναι πολύ γνωστοί, δεν είναι περιττό να υπενθυμίσω μερικά βιογραφικά τους στοιχεία τα οποία σχετίζονται απολύτως με

* Βενετία Αποστολίδου, Αναπληρώτρια καθηγήτρια Νεοελληνικής Λογοτεχνίας και Λογοτεχνικής Εκπαίδευσης στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. E-mail: neta@eled.auth.gr http://www.eled.auth.gr/personnel/cv/cv_apostolidou.pdf

¹ (Γαβρόγλου 2004, 115-132)

το θέμα που μας ενδιαφέρει. Ο Λίνος Πολίτης (1906-1982), γιος του Νικολάου Πολίτη και αδελφός του Φώτου Πολίτη γεννήθηκε στην Αθήνα και σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών (1922-1927). Υποστήριξε τη διδακτορική του διατριβή το 1931 με εισηγητή τον Νίκο Βέη, καθηγητή της ΜΝΕΦ, με θέμα «Ελληνικά χειρόγραφα της σερβίδος βασιλίσσης Ελισάβετ». Η παλαιογραφία αποτέλεσε ένα πολύ έντονο επιστημονικό του ενδιαφέρον και εργάστηκε ως επιμελητής χειρογράφων στην Εθνική Βιβλιοθήκη, με διαλείμματα, από το 1929 έως το 1948. Κατά την τριετία 1932-35 πραγματοποίησε σπουδές στη Γερμανία, κυρίως στον τομέα της αρχαιολογίας. Εργάστηκε (1943-45) ως έφορος αρχαιοτήτων στην Πάτρα. Ο ίδιος (σε αυτοβιογραφικό του κείμενο) τοποθετεί τη συνειδητοποίησή του προς μια ΝΕΦ ανεξάρτητη από τη ΜΕΦ στα 1935.² Θα δούμε παρακάτω με τι σχετίζεται πιθανόν αυτή η χρονολογία. Όπως ειπώθηκε, εκλέχθηκε καθηγητής στην κενή θέση της ΝΕΦ το 1948.

Ο Γεώργιος Ζώρας (1908-1982), γεννημένος στον Πύργο Ηλείας, ήταν γιος στρατιωτικού γιατρού ενώ η μητέρα του ήταν ιταλίδα κοντέσα από τη Σιένα. Εξού και η διαρκής στενή του σχέση με την Ιταλία, την ιταλική γλώσσα και τον ιταλικό πολιτισμό. Σπούδασε στην Ιταλία νομικά και πήρε διδακτορικό δίπλωμα το 1931 από τη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου της Ρώμης (με διατριβή πάνω στο Βυζαντινό Δίκαιο) ενώ αργότερα αναγορεύθηκε διδάκτορας στις Πολιτικές Επιστήμες, τη Φιλοσοφία και τη Φιλολογία.³ Το 1931, ευρισκόμενος στη Ρώμη και έχοντας εκεί συγγραφική και πνευματική δραστηριότητα, του ανατίθεται η διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας και λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο, θέση που κράτησε από το 1931 έως το ξέσπασμα του πολέμου το 1940 και, μετά την αναθέρμανση των ελληνοϊταλικών σχέσεων, από το 1956 έως το 1979. Το 1942 διορίστηκε σε δεύτερη έδρα ΜΝΕΦ στη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών, χωρίς εκλογή, διότι, σύμφωνα με τον τότε νόμο, όποιος ήταν ήδη καθηγητής σε ξένο Πανεπιστήμιο δεν περνούσε από διαδικασία κρίσης.⁴ Ο Νίκος Βέης συνέχιζε να κατέχει την πρώτη έδρα ΜΝΕΦ έως το 1946.

Η πρώτη διαπίστωση με βάση τα βιογραφικά αυτά στοιχεία είναι ότι βρισκόμαστε πραγματικά μπροστά στη γέννηση μιας επιστήμης, της ΝΕΦ: Και οι δύο καθηγητές σπούδασαν επιστήμες συγγενικές, δεδομένου ότι ΝΕΦ δεν υπήρχε. Ο Λίνος Πολίτης μπορεί να πει κανείς ότι ανατράφηκε και σπούδασε σε ένα πιο αμιγές «νεοελληνικό κλίμα» με την έννοια της έμφασης στο νέο ελληνισμό, αλλά και πάλι, οι επιστημονικές του αγάπες και η επιστημονική πειθαρχία που σπούδασε στο εξωτερικό είχαν σχέση με άλλες επιστήμες. Ο Ζώρας, με επιστημονική σκευή στη Νομική και τη Φιλοσοφία, προσεγγίζει τη νεοελληνική λογοτεχνία μέσα από τη βυζαντινή γραμματεία καταρχάς αλλά και μέσα από την ιταλική φιλολογία η οποία ήδη τότε στην Ιταλία έδινε έμφαση στη νεότερη ιταλική λογοτεχνία (ως στοιχείο της γένεσης του ιταλικού έθνους). Και οι δύο λοιπόν, αναλαμβάνοντας τις έδρες τους, παρέλαβαν μια επιστήμη σε εμβρυακό ή προεπιστημονικό στάδιο και έπρεπε να την οικοδομήσουν. Και αυτό έκαναν, συνθέτοντας καταρχήν το δικό τους επιστημονικό και συγγραφικό έργο το οποίο είναι τεράστιο. Ευτυχώς οι μαθητές τους έχουν φροντίσει και μας έχουν δώσει τις εργογραφίες τους και αρκετά κείμενα που εξηγούν τη σημασία του πολύπλευρου έργου τους.⁵

² Πρόκειται για το Υπόμνημα της υποψηφιότητάς του για την Ακαδημία Αθηνών (Πολίτης 1977, 3).

³ Το σύστημα της εκπόνησης των διδακτορικών διατριβών στα ιταλικά πανεπιστήμια ήταν διαφορετικό γι αυτό δεν πρέπει να εκπλήσσει η εκπόνηση περισσότερων διατριβών από τον ίδιο άνθρωπο ούτε η επίβλεψη μεγάλου αριθμού διατριβών από τον ίδιο καθηγητή (βλ. τελευταία σελίδα τούτου του άρθρου).

⁴ Υπόμνημα της υποψηφιότητάς του για την Ακαδημία Αθηνών (Ζώρας 1977).

⁵ Και οι δύο διεκδίκησαν την έδρα της Ακαδημίας το 1977 αλλά δεν εκλέχθηκε κανένας. Το 1980 ο Πολίτης υπέβαλε εκ νέου υποψηφιότητα και εκλέχθηκε ενώ ο Ζώρας δεν υπέβαλε για λόγους υγείας. Για τον Πολίτη βλ.

Εγώ θα ήθελα να επισημάνω εδώ καταρχάς τις ομοιότητες των ενδιαφερόντων και των δραστηριοτήτων τους. Και οι δύο διακρίνονται από κοσμοπολίτικο και ευρωπαϊκό πνεύμα. Ταξιδεύουν συχνά στην Ευρώπη και παίρνουν μέρος σε συνέδρια, είναι πολύγλωσσοι και έχουν συμβάλει τα μέγιστα στη διάδοση και εδραίωση των Νεοελληνικών Σπουδών στην Ευρώπη. Ο Ζώρας δημιούργησε στην Ιταλία ένα φυτώριο μαθητών το οποίο αναπτύχθηκε πολύ και όλοι γνωρίζουμε πόσους και ποιους εξαιρετικούς ιταλούς νεοελληνιστές μας έδωσε.⁶ Ο Πολίτης βρισκόταν, όπως προκύπτει και από την αλληλογραφία του, σε διαρκή επαφή με ξένους νεοελληνιστές σε ολόκληρη την Ευρώπη και συχνά έκανε διαλέξεις στο Παρίσι, στην Αγγλία, στη Γερμανία. Και οι δύο δίνουν έμφαση στις εκδόσεις κειμένων, διότι προφανέστατα πιστεύουν ότι ΝΕΦ δε μπορεί να υπάρξει χωρίς αξιόπιστες εκδόσεις των λογοτεχνικών κειμένων. Η εκδοτική τους δραστηριότητα κατευθύνεται, όπως είναι αναμενόμενο, στην κρητική και την επτανησιακή λογοτεχνία την οποία μελετούν με πάθος. Ο Πολίτης ειδικεύεται και εμβαθύνει στον Σολωμό και δίκαια θεωρείται ο πατέρας των σολωμικών σπουδών, ο Ζώρας ασχολήθηκε ιδιαιτέρως με τον Κάλβο, χωρίς αυτό να σημαίνει πως δεν έχει αρκετά δημοσιεύματα και για τον Σολωμό.

Οι δύο καθηγητές διηύθυναν περιοδικά. Ο Πολίτης τα *Ελληνικά* (1952-1976) και ο Ζώρας τον *Παρνασσό* (1959-1982) αλλά και την Επιστημονική Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών (1953-1967).⁷ Πρόκειται για περιοδικά που προϋπήρχαν και τα οποία ανανέωσαν ως προς το χαρακτήρα και τη σημασία. Τέλος, αλλά καθόλου λιγότερο σημαντικό, και οι δύο υπήρξαν πρόεδροι σε καλλιτεχνικά σωματεία. Ο Ζώρας στον παλαιό αλλά με περισσή αίγλη «Παρνασσό» (για την ακρίβεια αντιπρόεδρος και πρόεδρος του Φιλολογικού και Αρχαιολογικού Τμήματός του) ενώ ο Πολίτης ήταν εκ των ιδρυτών το 1951 της Καλλιτεχνικής Εταιρείας «Τέχνη» στη Θεσσαλονίκη και πρόεδρός της επί 25 χρόνια. Μια Εταιρεία η οποία στην ουσία οικοδόμησε το καλλιτεχνικό πεδίο στην πόλη και προετοίμασε το έδαφος για όλους τους πολιτισμικούς θεσμούς που ιδρύθηκαν. Ήδη όμως με αυτές τις αναφορές έχουμε αρχίσει να αγγίζουμε και τις διαφορές των δύο καθηγητών οι οποίες, όπως βλέπουμε, έχουν απόλυτη σχέση με το περιβάλλον στο οποίο δρουν.

Ομοιότητες υπήρχαν και στη θεματολογία των μαθημάτων τους. Όπως συνάγεται από τις επετηρίδες των δύο Πανεπιστημίων, δίδασκαν και οι δύο ένα βασικό μάθημα ιστορίας της νεοελληνικής λογοτεχνίας το οποίο ανέπτυσαν στα δύο πρώτα έτη ενώ στα μεγαλύτερα έτη δίδασκαν μαθήματα εντοπισμένα σε συγκεκριμένα έργα, σχολές και περιόδους με ανάλυση των σχετικών κειμένων. Ο Ζώρας: Δημοτικό τραγούδι, Πρόδρομοι, Επτανησιακή Σχολή, Σολωμός, Κάλβος, Ρομαντική Σχολή, Πεζογραφία του 19^{ου} αιώνα, Νεωτέρα πεζογραφία. Δίδασκε επίσης ένα μάθημα νεοελληνικής μετρικής στο οποίο εξέταζε ποιήματα και της πιο σύγχρονης ποίησης. Ο Πολίτης: Σολωμός, Θυσία του Αβραάμ, Βαλαωρίτης, Παλαμάς (Ασάλευτη ζωή), Βυζαντινά δημώδη μυθιστορήματα, Ερωφίλη, Ερωτόκριτος, Γρυπάρης, Αναλύσεις ποιημάτων κορυφαίων ποιητών, Πεζογράφοι της γενιάς του 1880. Επίσης ο Πολίτης δίδασκε πάντα ένα φροντιστήριο «Ασκήσεις εις την ελληνικήν παλαιογραφία». Αξιομνημόνευτο είναι εξάλλου ότι ο Πολίτης, από τον πρώτο χρόνο της καθηγεσίας του, μερίμνησε για τη διδασκαλία της νεοελληνικής δημοτικής γλώσσας στους πρωτοετείς

(Αφιέρωμα στον καθηγητή Λίνο Πολίτη 1979, Κεχαγιόγλου, 7-22, *Μνήμη Λίνου Πολίτη* 1983, *Μνήμη Λίνου Πολίτη* 1988, Μαρωνίτης, Μουλλάς, Νικονάνος 2003). Για τον Γ. Ζώρα βλ. (Μαστροδημήτρης 631-634, Μαστροδημήτρης 18-36).

⁶ (Μαστροδημήτρης 1999, 339-348)

⁷ (Γεράσιμος Ζώρας 249-315)

φοιτητές διότι πίστευε πως δεν γνώριζαν να τη γράφουν αφού στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση επικρατούσε η καθαρεύουσα. Τέτοια πρωτοβουλία θα ήταν αδιανόητη βέβαια στη Φιλοσοφική Αθηνών η συντριπτική πλειοψηφία των καθηγητών της οποίας πίστευε ότι η δημοτική δεν είναι δυνατόν να διδαχθεί.⁸

Όσα αναφέρθηκαν παραπάνω δίνουν μια πολύ αμυδρή εικόνα του διδακτικού έργου των δύο καθηγητών, η ιδιαίτερη φύση του οποίου δε μπορεί να ανασυσταθεί από τους τίτλους των μαθημάτων στις επετηρίδες. Χρειάστηκε να μιλήσω και με αρκετούς μαθητές και συνεργάτες τους. Προσώρας θα ήθελα να σταθώ μόνο σε δυο σημεία. Το πρώτο: Το γραμματολογικό μάθημα του Πολίτη με τον τίτλο «Σταθμοί της νεοελληνικής λογοτεχνίας» αποτέλεσε το εργαστήριο της συγγραφής της Ιστορίας του. Σε πρόσφατο δημοσίευσμά μου αναλύω τον τρόπο που έγινε αυτό αξιοποιώντας το χειρόγραφο των διαλέξεών του που βρέθηκε στο αρχείο του σε καλή κατάσταση.⁹ Είμαστε σε θέση λοιπόν να δούμε πώς αξιοποιεί τον Δημαρά και πώς σταδιακά διαφοροποιείται από τη δημαρική ιστορία δημιουργώντας τη δική του ιστορική αφήγηση η σημασία της οποίας για τη νεοελληνική ιστοριογραφία της λογοτεχνίας έχει επισημανθεί.¹⁰ Το αντίστοιχο μάθημα του Ζώρα, παρόλο που είναι τυπωμένο (εν μέρει τουλάχιστον) σε μορφή σημειώσεων για τους φοιτητές δεν έχει βέβαια την ίδια γραμματολογική σημασία.¹¹ Είναι ωστόσο χρήσιμο να επισημάνουμε ότι παραπέμπει και αυτός στον Δημαρά αλλά και στον Βουτιερίδη και υιοθετεί το ήδη τότε καθιερωμένο δημοτικιστικό σχήμα εξέλιξης της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Το δεύτερο σημείο που θα ήθελα να επισημάνω είναι πως κανείς από τους δύο δεν ασχολείται στα μαθήματά του με την αρκετά νεότερη λογοτεχνία, λ.χ. από τους μεταπαλαμικούς και έπειτα. Οι μαρτυρίες λένε πως ανέλυαν ποιήματα νεότερων ποιητών στα φροντιστήριά τους, πάντως επισήμως δεν εμφανίζεται στις επετηρίδες μάθημα που να αφορά λογοτέχνη νεότερο του Γρυπάρη.¹² Είναι προφανές πως είχαν να διανύσουν διδακτικά μια εξαιρετικά μεγάλη περίοδο λογοτεχνικής παραγωγής και βέβαια η παλαιότερη λογοτεχνία λογικά προηγούνταν. Η ΝΕΦ εξάλλου, ακολουθώντας τους κανόνες της εν γένει Φιλολογίας, δεν ήταν τότε δυνατόν να παρακολουθήσει, και πολύ περισσότερο να διδάξει, μια λογοτεχνία που ήταν ακόμη εν τω γίνεσθαι.

Ένα ζήτημα που μ' ενδιαφέρει πολύ είναι το πώς έβλεπαν οι ίδιοι οι καθηγητές τη συγκρότηση της ΝΕΦ ως διακριτής επιστήμης και μέσα από ποιες «συγκρούσεις» περνούσαν για να τη διαμορφώσουν και να αυξήσουν το κύρος της. Εδώ πρέπει να διευκρινίσουμε πως το περιβάλλον της Φιλοσοφικής Θεσσαλονίκης ήταν απείρως ευνοϊκότερο για την ανάπτυξή της. Όπως είναι αναμενόμενο ο δημοτικιστικός προσανατολισμός της Σχολής εγγυόταν μια ασφαλή αφετηρία για την ανάπτυξή της και αυτό αποδεικνύεται από τα πράγματα: στη Φιλοσοφική Θεσσαλονίκης ιδρύθηκαν τρεις ακόμη έδρες ΝΕΦ μέχρι το 1970¹³ τη στιγμή που στην Αθήνα παρέμεινε μία και αυτή ΜΝΕΦ μέχρι το 1978.

⁸ Οι απόψεις των καθηγητών της Φιλοσοφικής Σχολής της Αθήνας για το γλωσσικό είναι ένα σύνθετο θέμα που δε μπορεί να συζητηθεί εδώ. Την άποψη ότι η δημοτική δε μπορεί να διδαχτεί διότι δεν έχει αποκρυσταλλωμένη γραμματική την εκφράζουν αρκετοί καθηγητές στη συζήτηση για το εκπαιδευτικό ζήτημα στις συνεδριάσεις της 16^{ης}, 19^{ης}, 23^{ης}, 29^{ης} Οκτωβρίου 1957, *Πρακτικά Συνεδριάσεων Φιλοσοφικής Σχολής*, τ. 28. Γενικότερα για τη στάση της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών και το γλωσσικό βλ. (Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 175-177).

⁹ (Αποστολίδου 2012)

¹⁰ (Βίτι 1973, Κεχαγιόγλου 1980, Αποστολίδου 2004)

¹¹ (Ζώρας, 1960, 1965)

¹² (Κεχαγιόγλου 1982)

¹³ Το 1964 εκλέχθηκε ο Σταμάτης Καρατζάς, το 1967 ο Γ. Π. Σαββίδης και το 1970 ο Απόστολος Σαχίνης.

Σχετικά με τις απόψεις τους για τη συγκρότηση της ΝΕΦ, ο Πολίτης εξέφρασε πολύ πρώιμα σχετικές απόψεις στον σημαντικό διάλογο που εκτυλίχθηκε μέσα από τις στήλες των *Νέων Γραμμάτων* το 1936 ανάμεσα στον Λίνο Πολίτη και τον Ιωάννη Συκουτρή.¹⁴ Η ιστορία είναι μακρά, θα αναφέρω μόνον την άποψη του Πολίτη για τη ΝΕΦ. Δυσανασχετεί με τους λεπτομερείς κανόνες για το πώς πρέπει να γίνονται οι κριτικές εκδόσεις των νεοελληνικών λογοτεχνημάτων που προτείνει ο Συκουτρή στο περίφημο άρθρο του στη *Νέα Εστία* στο τέλος του 1935. Θεωρεί ότι ο τελευταίος κάνει μια προσπάθεια να επιβάλει κανόνες έκδοσης από τα έξω, από το χώρο της κλασικής φιλολογίας: «Σε μια τώρα επιστήμη αφορμάριστη κι αδικαίωτη ακόμα, όπως η νεοελληνική φιλολογία που πασκίζουμε να πούμε πως υπάρχει, να πάρουμε κανόνες έτοιμους από αλλού και μ' αυτούς να θέλουμε ν' αρχίσουμε είναι ολότελα ανάποδο».¹⁵ Η αντίδραση του Πολίτη είναι για μας σημαντική διότι δείχνει ότι δε θεωρούσε, τότε ακόμη, τη νεοελληνική φιλολογία επιστήμη («Εμείς ζούμε ακόμη πολύ μέσα στη λογοτεχνία μας για να μπορέσουμε κιόλας να την κάμουμε επιστήμη»)¹⁶ ενώ για την ανάπτυξη της έγραφε: «[...] το ωρίμασμά της θα τόβλεπα περισσότερο οργανικό – μέσα από τους ανθρώπους της δουλιάς, που η ανάγκη αυτή θα τους γινόταν σιγά – σιγά συνειδητή [...] Όμως ο κ. Σ. είναι κλασικός φιλόλογος, κ' η προσπάθειά του είναι το σύστημα που διαμορφώθηκε στην κλασική φιλολογία να το εφαρμόσει στη νεοελληνική».¹⁷ Στο τέλος της επιστολής του επισημαίνει τις καθαρευουσιάνικες αντιλήψεις του Συκουτρή, με έναν τρόπο που δείχνει πως η αντίδραση στο άρθρο του Συκουτρή έχει δύο στόχους: τον ενδεχόμενο καθορισμό της νεοελληνικής από την κλασική φιλολογία και τον καθορισμό της από την καθαρευουσιάνικη παράδοση.

Νομίζω πως ήδη σ' αυτή την εποχή ο Πολίτης, παρόλο που δεν έχει ακόμη κατασταλάξει ως επιστήμων της ΝΕΦ, έχει συνειδητοποιήσει ότι η συγκρότησή της ως επιστήμης θα πρέπει να σημάνει συγκρούσεις με άλλες συγγενικές επιστήμες όπως η Κλασική Φιλολογία αλλά και με τρόπους σκέψης και πνευματικές παραδόσεις όπως ο καθαρευουσιανισμός. Δεν έχει υποπέσει στην αντίληψή μου εκπεφρασμένη άποψη του Ζώρα για τη συγκρότηση της ΝΕΦ. Όπως και να έχει πάντως δεν θα μπορούσε να διατυπωθεί με αυτούς τους όρους, όντας σε μια Σχολή που υποστήριζε την καθαρεύουσα.¹⁸ Ωστόσο και ο Ζώρας βρέθηκε, λίγα χρόνια μετά την έναρξη της θητείας του, στη δίνη μιας σύγκρουσης: Το 1947, μετά την αποχώρηση του Νίκου Βέη, τίθεται το θέμα στη Σχολή τι θα γίνει με την Α' έδρα ΜΝΕΦ: θα καταργηθεί, θα παραμείνει ως έχει ή θα αλλάξει περιεχόμενο; Ο Ζώρας δίνει τότε μια μάχη η οποία είναι ενδεικτική τη προσπάθειάς του να οριοθετήσει τη ΝΕΦ και να την απελευθερώσει από τη Βυζαντινή Φιλολογία. Προσπαθεί λοιπόν να πείσει τους υπόλοιπους καθηγητές ότι η έδρα πρέπει να διατηρηθεί μεν αλλά να μετατραπεί σε έδρα Βυζαντινής Φιλολογίας έτσι ώστε να ξεχωρίσουν τα δύο επιστημονικά πεδία. Με αυτόν τον τρόπο θα απελευθερώνόταν και ο ίδιος από αυτό το κομμάτι και θα μετατρέπόταν εμμέσως η δική του σε ΝΕΦ. Αυτό που φαίνεται σε μας σήμερα αυτονόητο, για τους καθηγητές της Φιλοσοφικής Σχολής της Αθήνας δεν ήταν. Πολλοί καθηγητές υποστήριζαν ότι το

¹⁴ Για μια συγκεντρωτική περιγραφή και σχολιασμό του διαλόγου βλ. (Μαστροδημήτρης 1996).

¹⁵ Επιστολή Λ. Πολίτη προς τα *Νέα Γράμματα* (Πολίτης 345). Ο Πολίτης στέλνει την επιστολή στα *Νέα Γράμματα* και όχι στη *Νέα Εστία* με αφορμή παινετικό άρθρο του Μ. Μιχαηλίδη για τον Συκουτρή.

¹⁶ Ό.π., 344.

¹⁷ Ό.π., 344-345.

¹⁸ Οι γλωσσικές αντιλήψεις του Ζώρα είναι ένα θέμα που χρειάζεται ξεχωριστή αντιμετώπιση που δε μπορεί να γίνει εδώ. Βλ. προς το παρόν την παρέμβασή του στη συνεδρίαση της Σχολής σχετικά με την περίφημη αντιδικία των τόνων και την παραπομπή του Ιωάννη Κακριδή (*Η αντιδικία των τόνων* 1944, 261-277).

περιεχόμενο της ΜΝΕΦ δεν είναι αρκετά ευρύ και άρα δεν πρέπει να ξεχωρίσουν. Η Σχολή υιοθέτησε τελικά την πρόταση του Ζώρα, προκηρύχθηκε θέση ΒΦ την οποία κατέλαβε ο Νικόλαος Τωμαδάκης, αλλά η έδρα του Ζώρα ουδέποτε μετατράπηκε επισήμως σε ΝΕΦ.¹⁹

Στο υπόλοιπο της ανακοίνωσής μου έχω επιλέξει να συνεξετάσω τους πανηγυρικούς λόγους που εκφώνησαν οι δύο καθηγητές στον εορτασμό για τα εκατό χρόνια από το θάνατο του Διονυσίου Σολωμού το 1957. Η συνεξέταση αυτή θα μας δώσει την ευκαιρία να συγκεφαλαιώσουμε τα ερωτήματά μας και να υποδείξουμε κάποιες απαντήσεις. Επιλέγω πανηγυρικούς διότι πρόκειται για στιγμές όπου ο καθηγητής της ΝΕΦ, ως εκπρόσωπος της Σχολής του, καλείται να απευθυνθεί σε ένα δημόσιο ακροατήριο το οποίο συνήθως αποτελείται από συναδέλφους του καθηγητές, από εκπροσώπους της εξουσίας, των θεσμών, της κοινής γνώμης. Έχει στην ουσία να αντιμετωπίσει μια πρόκληση: πώς θα διαχειριστεί τις ιδεολογικές και πολιτικές προσδοκίες που άρρητα και ενδόμυχα προβάλλει στο αντικείμενο της μελέτης του, τη νεοελληνική λογοτεχνία, ένα τέτοιο ακροατήριο; Τοποθετώντας τους επομένως στο θεσμικό αυτό πλαίσιο θα έχουμε την ευκαιρία να δούμε πώς ανταποκρίνονται οι δύο καθηγητές σε αυτή την πρόκληση.

Ο Ζώρας εκφώνησε την ομιλία του στις 14 Μαρτίου 1957 στη μεγάλη αίθουσα τελετών του Πανεπιστημίου Αθηνών και ο Πολίτης λίγες μέρες αργότερα, στις 20 Μαρτίου, επίσης στην αίθουσα τελετών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Η ομιλία του Ζώρα έχει τον τίτλο «Διονύσιος Σολωμός. Ο εθνικός ποιητής της νεωτέρας Ελλάδος (1798 -1857)».²⁰ Ξεκινά ρητορικά, με στίχους από τον *Υμνο στην Ελευθερία* και επίκληση σ' αυτήν να βοηθήσει την Ελλάδα η οποία «αγωνίζεται και πάλιν εξ ίσου σκληρόν και επίπονον αγώνα υπέρ των εθνικών δικαίων της»²¹ [βρισκόταν σε έξαρση το κυπριακό] και συνεχίζει με έναν ύμνο στην ποίηση και τη σημασία της για τον άνθρωπο και το έθνος. Μετά, λοιπόν, από αυτές τις αναγκαίες παραχωρήσεις στο τυπικό των πανηγυρικών, ο ομιλητής αφηγείται τη ζωή και το έργο του Σολωμού: σε μια γλαφυρή καθαρεύουσα ισορροπεί ανάμεσα στην ακρίβεια των βιογραφικών πληροφοριών, τη δικαιολόγηση της αισθητικής και ιστορικής αξίας του έργου του, για να καταλήξει σε μια ολοκληρωμένη και σαφή επιχειρηματολογία γιατί είναι εθνικός ποιητής. Τα σημεία αιχμής της ομιλίας του, όπως είναι αναμενόμενο, είναι η μεταστροφή του από την ιταλική παιδεία στην ελληνική γλώσσα και ποίηση, η επίδραση της ελληνικής επανάστασης, η μεγάλη απήχηση του *Υμνου*, ο αγώνας του να φτιάξει μια ποιητική γλώσσα δική του με βάση τη δημοτική, οι μετρικοί του πειραματισμοί και η σύνθεση του δεκαπεντασύλλαβου, οι φιλοσοφικές και μεταφυσικές ανησυχίες της τελευταίας περιόδου. Σε πολλά σημεία τονίζει τη σύνθεση που επιτελεί ο Σολωμός. Στην ομιλία του Ζώρα παραπομπές γίνονται στον Πολυλά, στον Παλαμά, αλλά όπως φαίνεται και από τις υποσημειώσεις, στον Αποστολάκη, στον Κριαρά, στον Πολίτη, στον Τωμαδάκη. Ο Ζώρας στην ομιλία του αυτή ναι μεν έχει ορισμένες εθνικές κορώνες στην αρχή και στο τέλος αλλά κατορθώνει να δώσει μια εικόνα του Σολωμού όπως τη δημιούργησε η δημοτικιστική ιστοριογραφία της λογοτεχνίας.²²

¹⁹ Η συζήτηση ήταν μακροσκελής με πολλές παλινωδίες και αλλαγές αποφάσεων, πράγμα που δείχνει την πάλη που έγινε για αυτονόμηση της ΝΕΦ από τη ΜΕΦ. *Πρακτικά Συνεδριάσεων της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών*, τ. 22, συνεδριάσεις 17^{ης} Νοεμ., 8^{ης}, 15^{ης}, 22ας Δεκ. 1947, 26^{ης} Ιαν. 1948.

²⁰ (Ζώρας 1957)

²¹ Ο.π., 5.

²² Ο Γαραντούδης (2001, 49-57) επισημαίνει πως ο Ζώρας είναι υπερβολικός όταν περιγράφει την απήχηση του *Υμνου* και γενικότερα σχολιάζει τη συμβολή του στη συγκρότηση του γραμματολογικού σχήματος της επανησιακής σχολής.

Η ομιλία του Πολίτη έχει τον τίτλο «Ο Σολωμός και οι σύγχρονοί του».²³ Το πρώτο που παρατηρεί κανείς είναι πως διάλεξε ένα πιο ειδικό θέμα, σαν να πίστευε πως τα γενικά έχουν ειπωθεί ή, για να το διατυπώσω αλλιώς, σαν να απευθύνεται σε ένα πιο ειδικό κοινό, το οποίο ήδη γνωρίζει τα βασικά και επομένως μπορεί να του μιλήσει πιο εξειδικευμένα. Ο Πολίτης δεν κάνει καμιά παραχώρηση στη συνήθη ρητορική των πανηγυρικών. Διαθέτει και το μεγάλο προνόμιο να μπορεί, στο αρχίνισμα της ομιλίας του, να κάνει τη σπουδαία ανακοίνωση για την απόφαση του Πανεπιστημίου να εκδώσει, πανομοιότυπα και παλαιογραφικά, τα αυτόγραφα του Σολωμού, ένα αίτημα που είχε υποστηρίξει από παλαιότερα με όλες του τις δυνάμεις. Μάλιστα εκφράζει την άποψη ότι η ποίηση του Σολωμού βρίσκεται πιο κοντά στην ευαισθησία του σημερινού αναγνώστη από ποτέ άλλοτε στο παρελθόν διότι «ο χρόνος που μεσολάβησε, και κυρίως η τολμηρή επανάσταση στον τομέα του λυρικού λόγου τις τελευταίες δεκαετίες, μας χάρισε μια βαθύτερη αίσθηση του λυρισμού· ό,τι πριν θεωρούσαμε απόσπασμα ή σχεδιάσμα αινιγματικό ή ακατάληπτο αρχίζει να μας γίνεται κατανοητό, το αντικρίζουμε τώρα σαν μια έξοχα αρτιωμένη ενότητα, καθαρά και απόλυτα λυρική, σαν ένα λυρικό ‘αυτούπαρχτο κόσμος, μαθηματικά βαθμολογημένο, πλούσιον και βαθύν’»²⁴. Είναι φανερό ότι με μια τέτοια εισαγωγή ο Πολίτης επιδιώκει κάτι πολύ περισσότερο από το να δώσει μια γενική εικόνα της ζωής και του έργου του Σολωμού. Και πράγματι η υπόλοιπη ομιλία του ασχολείται με όσα γράφτηκαν γύρω από τον Σολωμό τη στιγμή του θανάτου του και δυο χρόνια μετά, με την αφορμή της έκδοσης των *Ευρισκομένων* από τον Πολυλά. Δεν είναι εδώ η κατάλληλη στιγμή να υπεισέλθουμε σε λεπτομέρειες της ομιλίας. Απλώς θέλω να επισημάνω ότι η περιήγηση του Πολίτη στα δημοσιεύματα των εφημερίδων και στα όσα έγραψαν Φαναριώτες και Επτανήσιοι της εποχής, αναδεικνύει την ιστορικότητα αυτής της πρόσληψης στη συγχρονία. Με ιστορικό πνεύμα κλείνει εξάλλου την ομιλία του όταν τονίζει πως κάθε λογοτεχνική γενιά, όπως εκείνη του 1880 και του 1930, που ανανεώνει τα γράμματά μας αντικρίζει και περισσότερο κριτικά τις μορφές του παρελθόντος προσθέτοντας στη γνώση και στην ευαισθησία μας.

Οι διαφορές ανάμεσα στις δύο ομιλίες είναι νομίζω εμφανείς. Διαφορετικές οι προσωπικότητες των ομιλητών, διαφορετικό το ακροατήριο, διαφορετική η σχέση με τον ίδιο τον Σολωμό και διαφορετική η αίσθηση της ιστορικότητας των πραγμάτων. Σημειώσαμε παραπάνω για την ομιλία του Ζώρα ότι ενσωματώνει τη δημοτικιστική κριτική για τον Σολωμό. Ο Πολίτης, αναφερόμενος στην πρόσληψη των συγχρόνων του Σολωμού και ειδικά στους Φαναριώτες, αποκαθιστά πλήρως την εσφαλμένη εικόνα που είχαν δώσει παλαιότεροι, φανατικοί δημοτικιστές (βλ. Βαλέτας 1936) ότι δήθεν οι Φαναριώτες υποτίμησαν την ποιητική του αξία.²⁵ Με ακριβολογία και επιμονή στη λεπτομέρεια διευκρινίζει πως οι επιφυλάξεις ήταν πάντοτε για τη γλώσσα και καθόλου για την αξία της ποίησης πράγμα που σημαίνει πως και οι περίφημες δύο παραδόσεις, και τα δυο στρατόπεδα δεν ήταν τόσο αυστηρά διαχωρισμένα όσο φάνηκαν μέσα στη δίνη του γλωσσικού αγώνα. Όπως το βλέπω λοιπόν εγώ, οι δύο καθηγητές της ΝΕΦ αντιμετωπίζουν την ίδια τη λογοτεχνία αλλά και τη φιλολογική παράδοση με έναν παρόμοιο ανοικτό τρόπο, πέρα από οποιοδήποτε στρατόπεδο. Οι δύο πανηγυρικοί, μέσω του υπονοούμενου ακροατηρίου που προϋποθέτουν, αποκαλύπτουν το βάρος και την ιδεολογική ποιότητα της περιρρέουσας ατμόσφαιρας στην

²³ (Πολίτης, 2-11). Οι παραπομπές στο (Πολίτης 1985).

²⁴ (Πολίτης 1985, 273)

²⁵ Η ειρωνεία είναι πως ο Ζώρας στην ομιλία που είδαμε ασπάζεται αυτή την άποψη, συντάσσεται δηλαδή με τους πιο ακραιφνείς δημοτικιστές.

οποία εκφωνούνται: επισημότερο ασφαλώς ακροατήριο στην Αθήνα, αλλά και πιο δυσκίνητο ιδεολογικά, πιο οχυρωμένο στις βεβαιότητές του παρωθεί τον καθηγητή να του μιλήσει σε μια ορισμένη γλώσσα (και δεν εννοώ εδώ μόνο την καθαρεύουσα). Ο καθηγητής ανταποκρίνεται σε αυτή την απαίτηση υιοθετώντας την εθνική ρητορεία μέσα όμως από μια καθαρά δημοτικιστική προοπτική παρόλο που μιλά σε καθαρευουσιάνικο ακροατήριο. Είναι μια ένδειξη της «ανωμαλίας» του πολιτισμικού κεφαλαίου της ΝΕΦ στην Αθήνα: έχοντας παραδεχτεί την αξία της δημοτικής γλώσσας στη λογοτεχνία, δεν μπορούσε να συμβάλει στο γενικό πολιτισμικό κεφάλαιο μιας Σχολής που είχε στηθεί πάνω στην καθαρεύουσα παράδοση.

Πιο κατάλληλα ετοιμασμένο το ακροατήριο στη Θεσσαλονίκη καθώς ήδη η Σχολή είχε πάρει σημαντικές αποφάσεις για την έκδοση των αυτογράφων, δίνει την άνεση στον καθηγητή να μιλήσει με αποχρώσεις. Όμως κι εκείνος πάει το κοινό αυτό λίγο παραπέρα, οξύνει την ιστορικότητά του, διαλύει παλαιές ψευδαισθήσεις και τοποθετεί τον Σολωμό μέσα στην εξέλιξη της ποίησης αλλά και της κριτικής.

Το ότι τα δύο αυτά διαφορετικά θεσμικά περιβάλλοντα δίνουν διαφορετικό ρυθμό στην ανάπτυξη της επιστήμης αλλά και επενδύουν εντέλει τη σπουδή της νεοελληνικής λογοτεχνίας με ένα διαφορετικό πολιτισμικό κεφάλαιο είναι προφανές, αν και πρέπει να θεμελιωθεί ακριβέστερα. Αρκεί προς το παρόν μια τελευταία πληροφορία: Ο Πολίτης και ο Ζώρας, κατά τη διάρκεια της καθηγεσίας τους εισηγήθηκαν τον ίδιο περίπου αριθμό διδακτορικών διατριβών: τέσσερις ο Πολίτης, πέντε ο Ζώρας. Το βάρος όμως των ονομάτων και των θεμάτων είναι πολύ διαφορετικό όπως φαίνεται από τον παρακάτω πίνακα.

Διατριβές Γ. Ζώρα			Διατριβές Λ. Πολίτη		
Χρον.	Όνομα	Τίτλος	Χρον.	Όνομα	Τίτλος
1954	Φαίδων Μπουμπουλίδης	Το πρότυπον του <i>Ζήνωνος</i>	1953	Κ. Θ. Δημαράς	Δύο φίλοι, Κοράης και Βάμβας
1958	Γλυκ. Πρωτοπαπά-Μπουμπουλίδου	Το θέατρον εν Ζακύνθω από του ΙΖ' μέχρι του ΙΘ' αιώνας	1963	Α. Αγγέλου	Πλάτωνος Τύχαι
1960	Ευάγγελος Μανής	Ανδρέας Μουστοξύδης 1785-1860. Ο επιστήμων, ο πολιτικός, ο εθνικός αγωνιστής. Μελέτη ιστορική και φιλολογική	1964	Ελένη Κακουλίδου	Θρησκευτικά αλφαβητάρια
1967	Εμμανουήλ Χατζηγιακουμής	Νεοελληνικάι πηγαί του Σολωμού: κρητική λογ., δημώδης μεσαιωνική λογ., δημοτική ποίησις	1966	Γ. Π. Σαββίδης	Καβαφικές εκδόσεις
1967	Ευάγγελος Σκουβαράς	Στηλιτευτικά κείμενα 18 ^{ου} αιώνας			

Για να είμαστε δίκαιοι αλλά και για να αναδείξουμε ακόμη μία φορά το βάρος της παράδοσης της Σχολής πρέπει να προσθέσουμε και την εξής πληροφορία: ο Ζώρας στο Πανεπιστήμιο της Ρώμης εισηγήθηκε στη μεν πενταετία 1934 -1939 σαράντα τέσσερις διδακτορικές διατριβές μεταξύ των οποίων και μία για τον παλαμικό *Δωδεκάλογο του Γύφτου* ενώ στο διάστημα 1957-1979 περισσότερες από τριάντα, μεταξύ των οποίων του Νάσου Βαγενά για τον Σεφέρη.²⁶ Δεν είναι λοιπόν μόνον ή κυρίως οι προσωπικές προθέσεις ή τα προσωπικά

²⁶ Μαστροδημήτρης 1999.

επιστημονικά ενδιαφέροντα που οδηγούν τον καθηγητή της ΝΕΦ προς μια ορισμένη επιστημονική παραγωγή αλλά και το κλίμα της Σχολής το οποίο, με τη σειρά του, προσελκύει ή όχι τους νέους επιστήμονες.

Βιβλιογραφία

- Αποστολίδου Βενετία: «Πανεπιστημιακή διδασκαλία και ιστοριογραφία της λογοτεχνίας: το παράδειγμα του Λίνου Πολίτη». Στο: Α. Καστρινάκη, Α. Πολίτης, Δ. Τζιόβας (επιμ.), *Για μια Ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας του εικοστού αιώνα*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης 2012: 465- 479.
- Αποστολίδου Βενετία: «Η μελέτη της ιστοριογραφίας της νεοελληνικής λογοτεχνίας στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα: Προϋποθέσεις, όρια και χαρακτηριστικά». Στο: Πασχάλης Κιτρομηλίδης - Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης (επιμ.), *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002, Πρακτικά του Δ' Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας*, τ. Α'. Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών 2004: 343-355.
- Αφιέρωμα στον καθηγητή Λίνο Πολίτη*. Θεσσαλονίκη 1977.
- Βίτσι, Μάριο: «Η προσφορά του Λίνου Πολίτη στη νεοελληνική γραμματολογία». *Το Βήμα* 25 Φεβρ. 1973.
- Γαβρόγλου, Κώστας: *Το παρελθόν των επιστημών ως ιστορία*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης 2004.
- Γαβρόγλου Κώστας, Βαγγέλης Καραμανωλάκης, Χάιδω Μπάρκουλα: *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών (1837-1937) και η ιστορία του*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης 2014.
- Γαραντούδης, Ευριπίδης: *Οι Επτανήσιοι και ο Σολωμός. Όψεις μιας σύνθετης σχέσης (1820-1950)*. Αθήνα: Καστανιώτης 2001.
- Ζώρας, Γεράσιμος: «Τα εβδομηντάχρονα της ΕΕΦΣΠΑ (1935-2005). Επιστολιμαίες κρίσεις προς τον Γ.Θ. Ζώρα κατά την περίοδο 1953-1965». *Επιστημονική Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών ΛΖ'* (2005-2006): 249-315.
- Ζώρας, Γεώργιος: *Διονύσιος Σολωμός. Ο εθνικός ποιητής της Νεωτέρας Ελλάδος (1798-1857)*. Αθήνα: 1957.
- Ζώρας, Γεώργιος: *Δημοτική Ποίησης. Κατά τας παραδόσεις του Καθηγητού Γεωργίου Ζώρα*. Αθήνα: Φιλολογικά εκδόσεις Β. Βασιλείου 1960.
- Ζώρας, Γεώργιος: *Μεσαιωνική και Νεώτερα Ελληνική Φιλολογία. Κατά τας παραδόσεις του Καθηγητού Γεωργίου Θ. Ζώρα. Περίοδος Πρώτη. Από των αρχών της Νεοελληνικής Φιλολογίας μέχρι της πτώσεως της Κωνσταντινουπόλεως. Περίοδος Δευτέρα. Από της πτώσεως της Κωνσταντινουπόλεως μέχρι της αλώσεως της Κρήτης*. Αθήνα 1965.
- Ζώρας, Γεώργιος: *Σπουδαί – Δράσις – Δημοσιεύματα*. Εν Αθήναις 1977.
- Η αντιδικία των τόνων. Εκ των συνεδριών της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών*. Αθήνα: Εκδ. οίκος Τζάκα – Δελαγραμμάτικα 1944.
- Κεχαγιόγλου, Γιώργος: «Λίνος Πολίτης (1906-1982)». *Ελληνικά* 34 (1982-83): 7-22.
- Κεχαγιόγλου, Γιώργος: «Οι ιστορίες της νεοελληνικής λογοτεχνίας», *Μαντατοφόρος* τ 15 (Μάρτιος 1980): 5-66.
- Μαστροδημήτρης, Π.Δ.: «Γεώργιος Θ. Ζώρας (Πύργος 1908 – Αθήνα 13.6.1982)». *Επιστημονική Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών ΚΗ'* (1979-1985): 631-634.
- Μαστροδημήτρης, Π.Δ.: «Γεώργιος Θ. Ζώρας (1908-1982)». Παρνασσός ΚΕ'* (1983). Τιμητικός τόμος εις μνήμην Γεωργίου Θ. Ζώρα: 18-36.
- Μαστροδημήτρης, Π.Δ.: «Ερανίσματα από το αρχείο του καθηγητή Γ.Θ. Ζώρα». Στο *Η νεοελληνική σύνθεση. Θέματα και κατευθύνσεις της νεοελληνικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: Νεφέλη 1999.
- Μαστροδημήτρης, Π.Δ.: «Ιωάννης Συκουτρής – Λίνος Πολίτης: Το χρονικό μιας φιλολογικής αντιδικίας». *Μαντατοφόρος* 41 (1996): 65-82.

- Μαρωνίτης, Δημήτρης, Παν. Μουλλας, Νίκος Νικονάνος: *Τρεις ομιλίες για τον Λίνο Πολίτη*. Θεσσαλονίκη: «Τέχνη». Μακεδονική Καλλιτεχνική Εταιρεία 2003.
- Μνήμη Λίνου Πολίτη*. Θεσσαλονίκη: «Τέχνη». Μακεδονική Καλλιτεχνική Εταιρεία 1983.
- Μνήμη Λίνου Πολίτη*. Θεσσαλονίκη 1988.
- Πολίτης, Λίνος: Επιστολή στα *Νέα Γράμματα* 2 (1936): 343-346.
- Πολίτης, Λίνος: «Ο Σολωμός και οι σύγχρονοί του. Πριν από εκατό χρόνια». *Νέα Εστία* 62 (1957): 2-11. Και στο *Γύρω στον Σολωμό. Μελέτες και άρθρα (1938-1982)*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης 1985: 272-297.
- Πολίτης, Λίνος: *Σπουδές – Δράση - Δημοσιεύματα*. Θεσσαλονίκη 1977.
- Ι. Συκουτρής, «Κριτικές εκδόσεις νεοελληνικών λογοτεχνημάτων», *Νέα Εστία*, τ. 18 (1935), 990-1000 και τώρα στο *Μελέται και Άρθρα*, Αθήνα, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 1982, 420-435.